

Kohti tasa-arvoisempaa musiikkialaa

Gender and Musicianship in North(-)/Eastern Europe -symposiumi Helsingin Musiikkitalossa 12.–13.2.2024

Taideyliopiston Historiafoorumi, tohtorikoulut DocMus ja MuTri sekä tutkimusyhdystys Suoni ry järjestivät *Gender and Musicianship* -symposiumin yhdessä nyt jo neljättä kertaa. Tänä vuonna kansainvälinen, kaksipäiväinen tapahtuma toi Musiikkitalolle ennätysellisen runsaan ja monipuolisen kattauksen luentoja ja luentokonsertteja: edustettuna oli yhteensä yhdeksäntoista eri yliopistoa Euroopasta ja Pohjois-Amerikasta. Seuraamieni esitelmien kirjosta erottui joitain yhtenäisiä säikeitä. Ne kaikki vastaavat kysymykseen, mitä voimme tehdä tasa-arvon edistämiseksi musiikkialalla: voimme tarkastella historiaa uudelleen, korjata rakenteellisia ongelmia, uudistaa esityskäytäntöjä sekä tilata ja luoda uusia teoksia tiedostavasti.

HISTORIALLISTIA NAISIA

Esitelmässään ”Ethical turn in the music of Baltic women composers” pääpuhujaksi kutsuttu professori Rūta Stanevičiūtė esitteli baltialaisten säveltäjänäisten teoksia ja pohti, mitkä tekijät ovat vaikuttaneet siihen, että Baltian maissa säveltäviä naisia on 1990-luvulta alkaen ollut enenevässä määrin. Stanevičiūtėn esitelmässä minua puhutteli eniten videoteos, jossa nähtiin arktisella merellä uiva eräänlainen vedenneito häiritsevän kiehtovassa äänimaisemassa. Se on hyvä esimerkki symposiumin parhaista puolista: yleisö kohtaa uutta, puhuttelevaa taidetta; sukupuoli on teoksessa läsnä, muttei osoittelevasti; teos kyseenalaistaa taiteen tekemisen tapoja ja ottaa kantaa ajankohtaisiin kysymyksiin, tässä tapauksessa ilmastonmuutokseen, ja teoksen myötä luennoitsija tuo esiin naisten työtä taiteen kentällä.

Oma esitelmäni keskittyi pääesitelmän tapaan musiikin lähihistoriaan – analysoin Carita Holmströmin 1970-luvulla säveltämää laulusarjaa sukupuolen ja toimijuuden näkökulmasta. Vaikka säveltäjänäisten töiden monipuolinen tarkastelu onkin tärkeää, mielestäni oli erityisen hienoa, että symposiumissa nostettiin esiin muitakin musiikin historian henkilöitä kuin säveltäjiä. Katerina Jelisejeva esitteli oopperaan sen syntävaiheissa tukeneen Ruotsin kuningatar Kristiinan ja kertoi mesenaattiperinteen merkityksestä taidekentälle. Marika Kivinen luennoi Suomessa afrikkalais-amerikkalaista musiikkia tunnetuksi tehneestä laulaja Marian Andersonista. Erin

Petti puolestaan tutustutti kuulijat Puolan kuningattareksi pyrkinneeseen Barboraan, jota väitettiin noidaksi ja jonka maine myöhemmin pyrittiin puhdistamaan musiikin avulla.

Historian todellisten henkilöiden lisäksi symposiumissa sivuttiin kreikkalaista mytologiaa Medusan ja seireenien muodossa. Kuten säveltäjä Paola Livorsin perusteellisesti taustoittamasta esitelmästä kävi ilmi, Medusa on ollut hyvin suosittu hahmo feministisissä uudelleentulkintoissa. Inka Rantakallio taas esitteli seireenien modernin ilmentymän suomalaisessa rap-skenessä. Molemmat myyttiset hahmot ovat miehille tappavan vaarallisia, mutta symposiumissa esiteltyt niihin perustuvat teokset eivät ole jättäneet hahmojen käsittelyä tähän – seireenit voivat symboloida seksuaalisuutta ja viehätysvoimaa myös haastaen tarpeen kontrolloida ja rajoittaa sitä.

RAKENTEIDEN RAVISTELUA

Historian lisäksi naisten ulossulkemista ja syrjintää tapahtuu ihan nykyajassa. Anna Ramstedt ja Iris Seesjärvi toivat esitelmässään esiin Suomen musiikkikasvatusjärjestelmän epäkohtia. Sonja Saarikoski (2020) on nostanut asian suuremman yleisön tietoon artikkeleillaan, joissa hän puhuu ”ilkeyden banaaliudesta”. Tämä sanapari on minusta erityisen kuvaava – esimerkiksi Seesjärveä kuunnellessani häpeän eri ilmentymät tuntuivat lähes kaikki tutuilta ja ymmärrettäviltä, kokemuksilta, joita on suurimmalla osalla (erityisesti nais)kollegoistani. Niistä vain ei puhuta, tai puhutaan läheisille ystäville, muttei julkisesti. On tärkeää, että Ramstedt, Seesjärvi ja Saarikoski tutkivat näitä asioita, sanoittavat niitä ja tuovat ne yhteisön tietoon kohdattaviksi.

Anna Ramstedtin esitelmässä minulle yksi mielenkiintoisimmista termeistä oli ”sosiaaliset mielikuvastot”, joka on peräisin Moira Gatensilta (Ramstedt 2022). Termi auttaa valottamaan mielikuvia, joita meillä on esimerkiksi siitä, millainen on *hyvä* tai *ideaali* pianisti. Näiden mielikuvien sukupuolittuneisuuden esiin tuominen ja kyseenalaistaminen on yksi keino ravistella klassisen musiikin rakenteita, kuten näennäistä meritokratiaa. Ymmärtäähän sen, että esimerkiksi valkoinen hetero cis-mieskapellimestari ei välttämättä halua ajatella näiden kapellimestari-sanan edessä olevien attribuuttien vaikuttaneen hänelle tarjotun työn määrään. Etuoikeudet eivät aina tunnu etuoikeuksilta, jos ei ole kokemusta muunlaisesta elämisestä. Sara Ahmed (2017, 158) kirjoittaa tästä terävästi kirjassaan *Living a Feminist Life*: joidenkin edessä on esimerkiksi rodun, seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuolen takia seinä, joihin toiset taas eivät koskaan törmää eivätkä siksi ole niistä aina edes tietoisia.

Symposiumissa muutkin esitelmöijät peräänkuuluttivat isoja rakenteellisia muutoksia. Esimerkiksi Brandon Farnsworth kuvasi esitelmänsä jälkeisessä keskustelussa kiinnostavasti, kuinka oopperatalojen julkinen rahoitus voi jatkossa olla vaikeasti perusteltavissa esimerkiksi tasa-arvon tai kestäväen kehityksen näkökulmista. Usein

kysytään, kuinka oopperatalosta voidaan tehdä tasa-arvoisempi, kun taas Farnsworth kysyi, onko oopperatalon julkinen rahoitus tulevaisuudessa perusteltavissa, jos paljon halvemmalla voidaan tuottaa tasa-arvoisempia ja kestävämpiä tapahtumia ilman koko taloa. Hänestä nykyisenkaltainen oopperataloinstituutio on kestämaton ja vaatii isoja uudistuksia. Olen taipuvainen olemaan samaa mieltä sikäli, että nykyiseen instituutioon tehdyt muutokset ovat usein laastareita avohaavaan, kun taas täysin uuden systeemin miettiminen alusta asti voisi olla paljon hedelmällisempää. Toisaalta epäilen, että klassisen musiikin vanhoillinen laiva kääntyy liian hitaasti eikä tällaisia radikaaleja muutoksia tulla näkemään ainakaan missään kovin laajassa mittakaavassa.

Pienempiäkin muutoksia voidaan toki tehdä. Jacob Caines esitteli Zoomin välityksellä kanadalaisen *Queer Songbook Orchestran* toimintaa, joka nojaa perinteisistä poikkeaviin mainoskanaviin ja esiintymispaikkoihin. Niinkin pienillä asioilla kuin taitavalla Instagram-kampanjalla tai musiikin tuomisella epätyypillisiin tiloihin voidaan tavoittaa uusia yleisöjä.

ESITYSKÄYTÄNTÖJEN UUDET TUULET

Yksi musiikkialan tasa-arvon edistämisen keino on uudistaa konserttien sisältöjä. Marika Kivinen kertoi *Untold Stories* -tutkimushankkeeseensa sisältyvistä Marian Andersonista inspiroituneista konserteista, joissa olin itsekin pianistina mukana. Kustavissa ja Taivassalossa pidetyissä konserteissa esitimme spirituaaleja sekä afrikkalaisamerikkalaisten säveltäjänäisten musiikkia. Kivinen taustoitti musiikkia välijuonnoissa. Esimerkkinä mainittakoon, että Margaret Bondsin laulun *The Negro Speaks of Rivers* yhteydessä pidimme tärkeänä selvittää yleisölle, miksi emme olleet sensuroineet n-sanaa pois otsikosta. Taustoittamisen lisäksi voi olla kiinnostavaa yhdistää teokset yleisön jäsenten elämäntarinoihin, mistä kuultiin esimerkki Jacob Cainesin esitelmässä queer-orkesterista. Tämä on minusta loistava keino tuoda musiikki lähemmäs ihmisten elämää – ja kyseisen orkesterin tapauksessa myös tuoda queer-kulttuuri lähemmäs usein hyvin heteronormatiivisesti paketoitua klassista musiikkia.

Brandon Farnsworthin tutkimalla norjalaisella Borealis-festivaalilla taas on kiinnitetty huomiota teosten tekijöiden ja esiintyjien sukupuolijakaumaan. Festivaalin ohjelma on toiminut 50/50-periaatteella vuodesta 2017. Tasaaisempi sukupuolijakauma varsinkin säveltäjien suhteen on Suomessa vielä kaukainen haave, mutta valonpilkahduksia on. Kun yhdellä kahvitauolla symposiumin vilskeessä esitin huoleni siitä, että nykyinen innostus säveltäjänaisiin ja tasa-arvoon voi olla vain tilapäinen ilmiö, viulisti Mirka Malmi oli optimistisempi – hän arvioi, että vastaava tutkimustrendi 1990-luvulla jäi ohimeneväksi siksi, etteivät muusikot silloin lähteneet mukaan tutkijoiden työhön. Nyt Malmi näkee, että muusikot ovat ottaneet asian

omakseen paljon aktiivisemmin, mitä hän pitää merkinä pysyvämmästä, vaikkakin hitaasta muutoksesta ohjelmistokentällä. Olen samaa mieltä siitä, että muusikkojen ohjelmistovalinnat ovat avainasemassa muutoksen tiellä.

Esitelmässään ensimmäisestä latvialaisesta oopperasta, Alfrēds Kalniņšin *Banuta*, Verena Liu valotti historiallisen teoksen rohkean uudistamisen tapoja. *Banuta* oli satavuotisen historiansa kunniaksi muokattu kokonaan uuteen uskoon – oopperasta oli tehty videotaidetta, jossa alkuperäisestä musiikista säilyi vain fragmentteja. Nämä punoutuivat uuden musiikin ja tekstin sisään, jotka käsittelivät Banutan tarinaa toisen maailmansodan kontekstissa. Näin Latvian historiassa tärkeä teos valjastettiin valtion myöhempien vaiheiden kuvaamiseen feministisestä perspektiivistä. Voisiko muitakin teoksia purkaa osiin samalla tavalla ja katsoa, mitä uutta niistä voisi koota? Niin monta arvoiltaan ja asenteiltaan tunkkaista tarinaa voisi kertoa ihan toisin.

TEOSTEN TILAAMISESTA

Hanna Chorell kuvasi esitelmässään, millainen prosessi hänelle oli tilata uusi teos viimeiseen jatkotutkintokonserttiinsa ja mitä tasa-arvokysymyksiä teostilauksen yhteydessä nousi esiin. Hän muistutti teosten sisällön ja niiden välittämän arvo maailman vaikuttavan siihen, millaiseksi musiikkikulttuuri ja ymmärryksemme yhteiskunnasta muodostuu. Nykymusiikin parissa myös teosten toistettavuus on olennainen kysymys, joka nousi esiin pianisti Lelde Tirelen ja sopraano Gunta Gelgotten symposiumissa esittämän *Feminicity*-laulusarjan kohdalla. Alkuperäisessä ohjauksessa pianistin olisi esimerkiksi kuulunut saapua lavalle moottoripyörällä – räväkkä idea, mutta käytännössä hankala (ja kallis) toteuttaa. Evija Skuķen säveltämä *Feminicity* oli kiinnostava, joskin varsin vihainen, feministinen kannanotto naisen asemaan. Näyttämölliset elementit ja esiintyjien asuvalinnat tuntuivat auttavan heitä rentoutumaan lavalla ja korostivat teoksen sanomaa. Jäin miettimään Chorellin kysymystä teoksen sisällöstä – *Feminicity* sisälsi paljon vihapuhetta, jota toistettiin tällä kertaa naisten suusta.

Jacob Caines kertoi Helsingborgin sinfoniaorkesterin saamasta homofobisesta vihakirjeestä, jonka tekstin pohjalta orkesteri päätti tilata uuden teoksen. Teoksessa tekstin esitti laulaja, joka parodioi kirjettä camp-kulttuurin kautta pukeutumisleilan, eleillään ja puhetyylillään ja näin karnevalisoi vihapuheen. Ehkä tämä on yksi taiteen keino kohdata syrjintää ja vihapuhetta – valjastaa se omaan käyttöön. Minussa se herättää ristiriitaisia tunteita, vaikka ymmärrän tarpeen käsitellä asiaa tätä kautta. Toivoisin, että uusia teoksia tehtäisiin myös muuten kuin reaktiiviselta pohjalta, mutta ehkä vielä on paljon käsiteltävää matkalla kohti vapaampia, vähemmän vihaisia ilmaisumuotoja.

* * *

Valtaosa symposiumista tapahtui kahdessa paikassa yhtä aikaa, joten minulta jäi paljon mielenkiintoisia esityksiä kuulematta muun muassa kansanmusiikin parissa toimimisesta naisena, puhallinmusiikkiin liittyvistä sukupuolittuneista haasteista, korkeakoulutuksen tasa-arvokysymyksistä sekä historian säveltäjänaisista ja heidän pianosävellyksistään. Tunnelma symposiumissa oli innostunut ja lämmin, ja kahvi- ja lounastauoilla keskustelut jatkuivat vilkkaina. Kiinnostus naisten asemaa ja eri sukupuolikysymyksiä kohtaan musiikkialalla on selvästi kansainvälisessä nosteessa – tästä kertoo symposiumin vuosi vuodelta kasvava ja monipuolistuva luennoitsijajoukko. On tärkeää, että Taideyliopisto on jatkossakin näin näyttävästi mukana tutkimuksen etulinjassa edistämässä tasa-arvoisempaa ja inklusiivisempaa musiikkikulttuuria.

LÄHTEET

- Ahmed, Sara 2017. *Living a Feminist Life*. Durham & London: Duke University Press.
- Ramstedt, Anna 2022. ”A Man Is Practically the General Norm”: A Case Study of Gender Inequality and Whiteness in the Classical Music Scene in Finland. *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research* 31(1), 91–107. <https://doi.org/10.1080/08038740.2022.2088611>
- Saarikoski, Sonja 2020. Nöyryytystä, seksuaalista häirintää, oppilaiden ja opettajien välisiä suhteita – klassisen musiikin #metoo. <https://www.apu.fi/artikkelit/noyryytysta-seksuaalista-hairintaa-oppilaiden-ja-opettajien-valisia-suhteita-klassisen-musiikin-me-toolla-on-pitka-historia>